

: Закон України від 20 лис. 2024 р. № 4068-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4068-20#Text>

14. Про організацію підготовки військовослужбовців Збройних Сил України з тактичної медицини : наказ від 16 лип. 2022 р. № 202. URL: https://drive.google.com/file/d/1fAJ_QjZ_pT7qtiyNdJ2OhhhR3Bd7SK3/view?usp=sharing

15. Вісім проблем тактичної медицини в Силах оборони: звернення волонтерського руху до воєнного керівництва. *Українська правда*. 26 лип. 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/07/26/7412922/>

Вероніка ДОВГА

*студентка першого курсу освітньо-наукової програми
«Суспільна політика і врядування»*

ПРАВО НА АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Ключові слова: альтернативна (невійськова) служба, воєнний стан, право на сумлінну відмову, міжнародні стандарти, гуманістичний імператив, екзистенційні виклики, верховенство права, дилеми управління, адаптивне управління.

Мета дослідження: концептуалізація парадоксів публічного врядування у контексті забезпечення конституційного права на альтернативну (невійськову) службу в умовах повномасштабної війни, а також обґрунтування необхідності пошуку гуманістичного імперативу як методологічної основи для розробки результативних управлінських рішень, що зберігають баланс між національною безпекою та фундаментальними правами людини в умовах екзистенційних загроз.

Виклад основного матеріалу. Сучасна українська державність постала перед безпрецедентними екзистенційними викликами, які кардинально трансформують матрицю публічного врядування, вимагаючи не лише оперативності та ефективності, а й глибокого осмислення ціннісних засад функціонування держави. У цьому контексті проблема забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу під час правового режиму воєнного стану виступає не просто як технічна чи юридична колізія, а як архітектонічна дилема публічного врядування, що оголює фундаментальні парадокси співіснування імперативів національної безпеки та невідчужуваних прав людини, утворюючи поле для перегляду

стрижневих принципів правової системи, таких як правова визначеність та пропорційність державного втручання. Це питання, без перебільшень, ставить під сумнів здатність держави одночасно гарантувати безпеку й залишатися вірною своїм конституційним та міжнародно-правовим зобов'язанням, вже викликавши сумніви у цій здатності Європейських партнерів та інституцій.

Парадокс, що лежить в основі даної проблематики, полягає у колізії двох, здавалося б, несумісних категорій: абсолютної необхідності захисту держави в умовах агресії та конституційної гарантії свободи світогляду і віросповідання, яка передбачає право на сумлінну відмову від військової служби й заміни її альтернативною формою [1]. Публічне врядування опиняється у стані напруги між легітимним правом держави вимагати від громадян виконання обов'язку захисту суверенітету та необхідністю поважати індивідуальну свободу сумління, що є наріжним каменем демократичного суспільства й однією з вимог Європейського Союзу для вступу (п. 2 Розділ 3.3 Дорожньої карти трансформацій, що визначають ключові орієнтири державної політики у сферах верховенства права) [2]. Верховний Суд України, розглядаючи справи щодо ухилення від мобілізації з релігійних переконань, неодноразово наголошував, що «реалізація права на свободу світогляду та віросповідання підлягає обмеженням, передбаченим законом, зокрема, щодо виконання конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України» [3].

Перший вимір такої невідповідності втілює правовий парадокс: з одного боку, стаття 35 Конституції України чітко гарантує право на альтернативну (невійськову) службу, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина (Конституція України, 1996, ст. 35). З іншого боку, в умовах воєнного стану, згідно зі статтею 64 Конституції, права і свободи громадян можуть бути обмежені, за винятком тих, що зазначені у статті 64 (свобода світогляду і віросповідання до цього переліку не входить). Чинний Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» (1991) не скасовано, але його застосування в умовах мобілізації є *de facto* неможливим через відсутність механізмів та відмінність правових режимів. Відповідно постають питання: Чи достатньо самого факту відсутності статті 35 у переліку «необмежуваних» прав для повного ігнорування конституційної гарантії альтернативної служби, хоча будь-які обмеження прав мають бути пропорційними та зберігати сутнісний зміст права?. (Рішення ЄСПЛ у справі *Bayatyan v. Armenia*, 2011) [4].

Україна, яка до 2022 року мала розвинену систему забезпечення права на альтернативну службу (хоч і зі своїми недоліками), фактично відмовилась від дотримання цих стандартів після початку

повномасштабного вторгнення. Більше того, мобілізаційне законодавство було суттєво посилено, що призвело до повного ігнорування можливості альтернативної служби. Проблема полягає у тому, що вищезгаданий закон «Про альтернативну (невійськову) службу», окрім того, що має значні недоліки у питаннях практичної реалізації, статтею 1 визначає альтернативну службу - службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби, яка з набуттям чинності закону про мобілізацію стала рудиментом в українському законодавстві.

Масштаб даної проблеми щонайменше вражає. За даними правозахисних організацій, таких як Forum 18 [5], який фокусується на питаннях статті 18 Декларації прав людини, станом на початок 2025 року в Україні сотні громадян, переважно представників релігійних спільнот (Свідки Єгови, Адвентисти Сьомого Дня, окремі протестантські конфесії), які були засуджені за ухилення від мобілізації, незважаючи на їхні багаторічні релігійні переконання, що забороняють військову службу та участь у збройних конфліктах. Як зазначає автор статті Фелікс Корлі «Слідчі відкрили близько 600 кримінальних справ проти осіб, які відмовилися від військової служби з мотивів особистих переконань, які звернулися з проханням про альтернативну цивільну службу за статтею 336 Кримінального кодексу, але до суду ще не дійшли» та «200 справ вже перебувають у суді». Офіційної ж інформації щодо кількості таких справ наразі з боку органів української влади у публічному просторі не надається. Таким чином, держава, гарантуючи право однією рукою, іншою – карає за спробу його реалізувати.

Актуальність даної проблематики підтверджується зверненням Конституційного Суду України у зв'язку з однією з найгучніших справ серед вже засуджених осіб до Венеціанської комісії у грудні 2024 року із запитом щодо надання експертного висновку з питань альтернативної служби в умовах воєнного стану. Венеціанська комісія у своєму висновку зазначила, що право на відмову від військової служби за переконаннями не може бути повністю виключено навіть у часи війни, але держави мають певну свободу у визначенні цього права під час загальної мобілізації [6]. Ба більше, за означенням альтернативна служба передбачає не лише заміну виконання обов'язку захисту держави невійськовою службою для осіб, що за своїми глибокими релігійними переконаннями не можуть брати до рук зброю, а й для осіб з глибокими нерелігійними пацифістськими чи морально-етичними переконаннями, які так само як й військовозобов'язані віряни не можуть брати участь у військових діях. Навіть міжнародні стандарти наголошують на можливості ширшої інтерпретації підстав для альтернативної й невійськової служби.

Поміж тим, варто відзначити, що й сам термін «невійськова» служба, що використовується у конституції та Законі України «Про альтернативну (невійськову) службу» фокусується на відсутності формальної приналежності до структур Збройних Сил, проте не виключає опосередкованої участі у системі оборонних завдань (наприклад, цивільний персонал у військових шпиталях чи логістичних підрозділах).

На протигагу цьому, «немілітарна служба» актуалізує принципову відмінність функціонального призначення, виключаючи саме військові форми участі у військовій інфраструктурі, навіть якщо вони не передбачають безпосереднього використання зброї. Ця дистинкція критично важлива для осіб, чиї переконання забороняють будь-яку співпрацю з інституціями, пов'язаними із застосуванням насильства, зокрема носіння форми та складання присяги, та чиї права мають бути реалізованими на рівні з правами тих сумлінних відмовників, чиї доктрини дозволяють виконувати певні військові завдання без самого факту наявності зброї й прямого завдання шкоди. Й хоча останнє видається фактично не можливим для реалізації, вірменський закон у цій сфері потенційно може надати розв'язання проблеми поділу відмовників залежно до їхніх переконань, передбачаючи обидві форми реалізації, тобто трудову альтернативну службу та військову альтернативну службу [7]. Загалом ця дилема лежить в площині семантики та дає підґрунтя для варіативності тлумачень самого терміну. Так, концепція сама по собі не є автономною за змістом, оскільки імпліцитно визначається через свою опозицію до військової служби, формуючи опозицію, в якій її сутність розкривається у взаємозв'язку з тим, від чого вона є альтернативою. Тобто вона потребує додаткової визначеності чи вона є альтернативною визначенню військової служби чи альтернативою виконання військового обов'язку перед державою.

По-друге, актуальний стан реалізації такого права інституційно-управлінський парадокс публічного врядування, що має бути орієнтоване на служіння суспільству та захист прав кожного громадянина та натомість виявляється нездатним або не готовим запропонувати адекватну відповідь на запити певної групи громадян (сумлінних відмовників), що перебувають у глибокій ціннісній суперечності з військовим обов'язком. Відсутність чіткої та прозорої політики у цій сфері свідчить про недосконалість адаптивних механізмів урядування в кризових умовах та суперечить принципам адаптивного управління [8]. У контексті циклу політики, фаза формування та імплементації політики щодо цього питання є критичною. Нездатність уряду запропонувати життєздатну модель альтернативної служби, яка б забезпечувала баланс між військовою необхідністю та індивідуальними переконаннями, призводить до зростання соціальної напруги, правової невизначеності для громадян та стигматизації сумлінних відмовників.

Окрім того, наявний соціокультурний вимір проблематики, оскільки в умовах зовнішньої агресії суспільство природно консолідується навколо ідеї захисту Вітчизни, що може призводити до формування певних суспільних очікувань та, в окремих випадках, до нерозуміння чи навіть засудження громадян, чії релігійні або світоглядні переконання не дозволяють їм брати активну участь у бойових діях. З одного боку – необхідність збереження суспільної єдності та мобілізаційного духу, з іншого – обов'язок захищати різноманіття світоглядів та конституційні права меншин. Ігнорування цієї проблеми може призвести до внутрішніх розколів, які послаблюють соціальну стійкість, що є одним з ключових елементів національної безпеки в умовах асиметричної гібридної війни.

Інший парадокс полягає у пошуку справедливого балансу між індивідуальною свободою совісті та правом особистості обирати для себе характер праці (ст. 18 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [9], ст. 9 Європейської конвенції з прав людини [10] і колективним інтересом щодо забезпечення оборони держави. Важливо, щоб надання альтернативної можливості для сумлінних відмовників відбувалося у такий спосіб, що й не підриватиме обороноздатність країни, й ефективно сприятиме мобілізаційним зусиллям. З одного боку, щоб ця служба не сприймалася як ухилення, вона має бути суспільно корисною та не менш складною (хоча й іншого характеру), ніж військова, тобто співмірною. З іншого боку, надмірна «цінність» та ефективність альтернативної служби (наприклад, у критичних галузях, як-от відновлення інфраструктури чи робота в госпіталах) може створити інший парадокс: держава може стати «зацікавленою» у збільшенні кількості таких службовців, що потенційно може змінити оборонну парадигму.

Саме в цьому контексті виникає необхідність пошуку гуманістичного імперативу як ключового елементу парадигми і в цих умовах полягає у здатності публічного врядування вийти за межі суто утилітарного підходу до національної безпеки та визнати, що стійкість держави в довгостроковій перспективі залежить не лише від її військової потужності, а й від її моральної цілісності, дотримання прав людини та здатності забезпечувати справедливість для всіх своїх громадян. Це вимагає розробки чіткої та прозорої нормативно-правової бази, яка б урегульовувала процедуру проходження альтернативної служби під час воєнного стану, враховуючи принципи пропорційності обмежень та збереження сутнісного змісту права. Це може бути як спеціальний закон, так і комплексні зміни до існуючих актів, але ключовою є ясність та передбачуваність для громадян.

Окрім того, вирішення питання потребуватиме створення результативних та надійних адміністративних механізмів для розгляду заяв на альтернативну службу, що виключатимуть корупційні ризики та

суб'єктивізм. Це передбачає формування незалежних комісій, які б об'єктивно оцінювали щирість релігійних чи світоглядних переконань заявника, а також створення реєстру видів невійськової діяльності, що можуть бути запропоновані як альтернатива. Разом з тим, необхідним є проведення широкої інформаційної та просвітницької кампанії для роз'яснення суті права на альтернативну службу, її відмінності від ухилення від мобілізації, а також для формування у суспільстві розуміння та толерантності до громадян, які обирають зазначений шлях. Й насамкінець, вищезазначене має відбуватись у синергії з інтеграцією міжнародних стандартів у сфері прав людини до національного законодавства та практики його реалізації. Досвід країн, які успішно реалізують право на сумлінну відмову навіть в умовах підвищеної готовності, може слугувати дороговказом для України, зокрема рекомендації таких організацій, як European Bureau for Conscientious Objection (EBCO) [11].

Висновки. У розпал безпрецедентних екзистенційних викликів, що вимагають від української державності мобілізації всіх ресурсів для виживання, здатність публічного врядування не тільки забезпечити воєнну міць, але й непохитно відстоювати фундаментальні права людини, навіть ті, що *prima facie* видаються конфліктними з потребами оборони, є визначальним критерієм її справжньої міцності та цивілізаційної зрілості. Коректна імплементація права на альтернативну службу, керована гуманістичним імперативом, не лише не послаблює, а принципово підсилює обороноздатність держави, вивільняючи людський капітал для критичних сфер, що традиційно недооцінювалися або були полишені людського потенціалу в умовах виснаження, та зміцнюючи внутрішню стійкість нації. Забезпечення цього права є не поступкою перед індивідуальними переконаннями, а стратегічною інвестицією у формування резильєнтного суспільства, здатного до внутрішньої консолідації через повагу до людської гідності та світоглядного плюралізму. Це, зрештою, становить не просто додатковий, а необхідний вимір національної безпеки, що в умовах гібридної війни є не менш, а іноді й більш важливим, ніж традиційна військова міць. Лише держава, що здатна інтегрувати етичні імперативи у свою оборонну доктрину та управлінську практику, може претендувати на моральну перевагу та довгострокову стійкість у глобальному цивілізаційному протистоянні.

Список використаних джерел

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

2. Дорожня карта з питань верховенства права. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/wp-content/uploads/UA_Dorozhnya_karta_z_pytan_verhovenstva_prava_2.pdf
  3. Постанова у справі № 601/2491/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120029741>
  4. Case of Bayatyan v. Armenia (Application no. 23459/03). A *Conscientious Objector's Guide to the International Human Rights*. URL: <https://co-guide.info/jurisprudence/case-bayatyan-v-armenia-application-no-2345903>.
  5. Ukraine: Conscientious objectors prosecuted, jailed as «disobedient» soldiers. *Forum 18*. URL: https://forum18.org/archive.php?article_id=2964
  6. Ukraine: Amicus curiae brief on alternative (non-military) service. URL: <https://www.coe.int/en/web/venice-commission/-/opinion-1219>
  7. *European Country of Origin Information Network - ecoi.net*. URL: https://www.ecoi.net/en/file/local/1261524/1226_1424423143_armenia-law-alternative-service-am2014-en.pdf
  8. Ansell C., Trondal J. *Governing Turbulence: An Organizational-Institutional Agenda*. Oxford Academic. URL: <https://academic.oup.com/ppmg/article-abstract/1/1/43/4618003>
  9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
  10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
  11. EBCO New Annual Report on Conscientious Objection In Europe. URL: <https://ipb.org/ebco-new-annual-report-on-conscientious-objection-in-europe/>
-

Roman LYSENKO

4-th year student of the educational program “Public and Private Governance”

PERSPECTIVES OF DIGITAL PUBLIC SERVICE DELIVERY DEVELOPMENT FOR DISPLACED UKRAINIANS

Keywords: digital public services, e-governance platforms, Diia, digital literacy, refugees.

The aim of the study is to evaluate the evolution and effectiveness of Ukraine’s digital public service delivery, particularly via the Diia platform, in addressing the needs of internally displaced persons and refugees abroad.